

אמר רבי זירא: זמן רביעה שניה — נפקא מינה לענין נדרים⁽²⁷⁹⁾.

רב זביד אמר: זמן רביעה שניה — נפקא מינה לענין לקיטת זיתים.

דתנן: נאמר בתורה, שבזמן קצירת התבואה בשדה, צריך להניח לעניים לקט שכחה ופאה⁽²⁸²⁾. וכן בזמן לקיטת פירות האילן, צריך להניח פאה⁽²⁸³⁾ ושכחה לעניים.

עוד נאמר בתורה, שבזמן בצירת כרמי היין, צריך להניח את הפרט והעוללות⁽²⁸⁴⁾ לעניים.

ויש לנו לברר, מאימתי יהיו כל שאר בני אדם, אף שאינם עניים, מותרין⁽²⁸⁵⁾ בלקט

ב-1 דתנן: הנודר מדבר מה, שאסר על עצמו ליהנות ממנו, והגביל את הזמן ואמר "עד הגשמים", כגון שאמר: "קונם⁽²⁸⁰⁾ אם אהנה מדבר זה עד הגשמים", או שאמר: "קונם דבר זה עלי עד שיהו גשמים", אסור באותו דבר שאסר עליו עד שתתד רביעה שניה.

והטעם, כי בנדרים הולכין אחר הלשון הרגילה בפי בני אדם. ולפרק ירידת הגשמים הראשון אין רגילים לקרוא "גשמים", כי אין ירידתם מורגשת כל כך. ורק לירידת הגשמים השניה קוראים "גשמים", כי מאותו זמן הדרכים מתקלקלות ונמאסות בכוח וטיט

282. לקט — כשקוצר וכשעושה אלומות, לא ילקט את השבלים הנופלות, אלא יניחם לעניים. שכחה — שכח עומר בשדה, לא ישוב לקחתו, אלא יניחנו לעניים. וכן, אם שכח חלק מהקמה, ולא קצרה, לא ישוב לקצרה, אלא יניחנה לעניים. פאה — הקוצר שדהו, לא יקצור כולה, אלא יניח מעט קמה לעניים בקצה השדה. עיין ברמב"ם הלכות מתנות עניים בפירוט.

283. כלומר, כשלוקט פירות האילן, אין מלקט את כולן, אלא מניח מעט מהן לעניים.

284. פרט — גרגר אחד או שניים הנפרטים מן האשכול בזמן הבצירה, לא יטלם, אלא יניחם לעניים. עוללות — אשכול שאין לו כתף ואין לו נטף, דהיינו, שאינו מעובה כאשכול רגיל, ואין ענביו נוטפות זו על זו, אלא מפוזרות.

285. כתב הרמב"ם בפירושו המשניות [פאה פרק ח' משנה א']: אומר הכתוב בזה החלק הנעזב לעניים "לעני ולגר תעזב אותם".

279. תמה רע"א בגליון הש"ס, למה הגמרא לא אומרת גם שנפקא מינה לענין שכירות בתים, שהרי ברישא של המשנה שהגמרא מביאה לענין נדרים שנינו: "המשכיר בית לחבירו עד הגשמים, עד שתד רביעה שניה!"

ובגליוני הש"ס הקשה עוד, למה הגמרא לא אומרת שנפקא מינה לענין טומאה, שהרי שנינו במסכת טהרות [פרק ז' משנה ז']:"הבקעה בימות החמה — רשות היחיד לשבת, ורשות הרבים לטומאה. בימות הגשמים — רשות היחיד לכך ולכך". וכתב שם בפירוש הר"ש בשם התוספתא: "ואלו הן ימות הגשמים — משתד רביעה שניה!"

ולפי מה שהביא השפת אמת לעיל מיושב שפיר.

280. "קונם", הוא הלשון שבו אוסר אדם דבר על עצמו בנדר, כפי שמצינו בתחילת מסכת נדרים. עיין שם.

281. עוד פירש רש"י, שלשון "הגשמים" משמע שתי ירידות גשמים. והיינו, רביעה שניה.

ובשכחה ובפאה שנותרו בשדה.

ואומרת המשנה, שכל אדם מותרים בהם, מוזמן שילכו בשדה הנמושות [להלן יתבאר מיהם אותם "נמושות"].

ומאימתי מותרים שאר בני אדם, שאינם עניים, בפרט⁽²⁸⁶⁾ ובעוללות שנותרו בכרם?

משילכו עניים בכרם ללקט, ויבואו שוב ללקט⁽²⁸⁷⁾. שלאחר שעברו עניים בכרם פעמיים, כבר מסיחים שאר העניים דעתם ממתנות העניים שבכרם, ואין דעתם עליהם עוד.

ומאימתי מותרים שאר בני אדם בשכחה ובפאה של כרם הזיתים?

משתרר רביעה שניה⁽²⁸⁸⁾. והטעם, משום שכשמגיע אותו זמן, בדרך כלל כבר לקטו כל מה שהיה בכרם.

וזהו שאמרנו לעיל, שעלינו לדעת מתי הוא זמן רביעה שניה, לענין זיתים.

ואגב שהבאנו את המשנה, מבארת הגמרא את דבריה:

מאי נמושות [מהם אותם "נמושות" שהוזכרו במשנה]?

אמר רבי יוחנן: סבי דאזלי אתיגרא [זקנים שהולכים על משענתם⁽²⁸⁹⁾]. כיון שהם הולכים לאט, וכפופים על משענתם, רואים הם כל שיבולת שנשארה בשדה. ולכן, לאחר שהם עברו בשדה, מתייאים ממנה שאר

לא תטול תפארתו ממנו". אמנם עיין ברש"י על התורה [דברים כד כ] שכתב על פסוק זה: "לא תפאר — לא תטול תפארתו ממנו, מכאן שמניחין פאה לאילן. אחריו — זו שכחה". וזהו על פי הגמרא במסכת חולין [קלא ב]. הרי ש"לא תפאר" מדובר בפאה, ולא בפרט כפי שכתב כאן. וכך הגיה במסורת הש"ס, עיין שם.

287. מצינו בירושלמי [פאה פרק ח' הלכה א'], שכאן לא נקט "משילכו הנמושות", כי היות והענבים חביבים על הזקנים, באים הם מיד, ואין שאר העניים מתייאים עדיין.

288. לא נקט כאן "משילכו נמושות", משום שמסיק הזיתים בזמן צינה הוא, ואין הזקנים יוצאים ללקוט. רא"ש ור"ש במסכת פאה.

289. כך פירשו רש"י ותוספות. ורבינו גרשום כתב: "אתיגדא — בטורה. שכבר לא השאירו כלום".

וכשיפסקו העניים מלבקש אותם, הם מותרים לכל אדם. כי לא ציוה הקדוש ברוך הוא שיעזובה לאיבוד או לעופות.

ובתוספות רע"א [על המשנה בפאה] הקשה, למה כל אדם מותר בלקט, יזכה בו בעל השדה בקנין חצר, שהרי חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו!

ותירץ הרש"ש שם, כיון שבא הלקט לחצירו קודם יאוש, הרי זה נחשב שבאיסורא אתא לידיה, כמו המגביה מציאה לפני יאוש.

והדבר אברהם כתב, שהמשנה באה להשמיענו שעל ידי הליכת נמושות נסתלק דין לקט וממון עניים, וכל אחד יכול לזכות בו. ואכן בעל הבית יכול לזכות על ידי חצרו.

עוד הקשה רע"א [בדרוש וחידוש], הרי גם לעניים קטנים יש חלק בלקט, והרי הפקדם אינו נחשב הפקר. אם כן, מי התיר את חלקם? ועיין בשערי ישר [להגר"ש שקאפ] מה שתירץ בזה.

286. רש"י כתב: "פרט — לא תפאר אחריו,

העניינים (290).

ריש לקיש אמר: "נמושות" היינו לקוטי בתר לקוטי (291). דהיינו, עני המלקט, ומוליך אף את בנו אחריו ללקט (292). שאחר שלקטו אלו, נתייטשו כבר שאר עניים מלמצוא דבר בשדה.

עתה חוזרת הגמרא לשאלה שנשאלה לעיל, לאיזה צורך עלינו לדעת אימתי הוא זמן רביעה שניה.

רב פפא אמר: זמן רביעה שניה נצרך לנו, כדי לדעת עד מתי מותר להלך בשבילי

הרשות (293). דהיינו, לקצר את הדרך על ידי הליכה בשבילי שדות שאינם שלו. שזהו אחד מעשרת התנאים שהתנה יהושע כשנכנסו ישראל לארץ (294), שיהיה מותר לכל אדם להלך בשבילי השדות.

דאמר מר: מחלכין כל אדם בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שניה (295).

והטעם, משום שמכאן ואילך מתחילה התבואה לנבוט ולגדול (296), ודריסת הרגל מזיקה לה.

רב נחמן בר יצחק אמר: נפקא מינה לענין

290. כתב רש"י במסכת בבא מציעא [כא ב], שלפי זה, לשון "נמושות" – מלשון מישוש ותנועה, כמו "ידיהם ולא לא ימישון" [על פי גירסת המהרש"ל. עיין שם וברש"י]. והיינו, שהזקנים ממשמשין והולכין.

291. ולפי זה, לשון "נמושות" – מלשון הסרה, כמו "לא ימיש". והיינו, שנוטלין ומשין הכל מלפניהם. רש"י שם. ועיין במצודת ציון על הפסוק בישעיה [פרק נ"ט פסוק כ"א] "ודברי אשר שמתו בפין לא ימוש", וברש"י בפירושו על ספר ירמיה [פרק ל"א פסוק ל"ה].

292. הגבורת ארי הביא את לשון רש"י במסכת בבא מציעא [כא ב], וכתב שמשמע מדבריו שם, שלקוטי בתר לקוטי היינו כפשוטו, שליקטו, וליקטו פעם שניה לאחר מכן. ועיין שם מה שביאר בזה.

293. נקראים "שבילי הרשות", לפי שההולכים שם, עושים זאת ברשות [רש"י ב"ק פ ב].

294. כמובא במסכת בבא קמא [פ ב], עיין שם. הרמב"ם [הלכות נזקי מומן פרק ה'] והטור

[חור"מ סימן רע"ד] הביאו את עשרת התנאים להלכתא. אמנם בשו"ע השמיטם.

ועיין ברמ"א [חושן משפט רע"ד סעיף א'], שכתב, שתנאים אלו נוהגין אף בחוץ לארץ, ולכן תמה על המחבר מדוע השמיטם. וכתב ששמה הטעם משום שאין הלכות אלו שכיחות, כי רובם אינם אלא במקום שיש לישראל שדות וכרמים, וזה אינו שכיח בגלות.

295. סתם בני אדם, משהכניסו תבואתם עד שעת הזריעה מפקירים שדותיהם ליכנס בה כל אדם לקצר את הדרך שלא יקיף. והן נקראין שבילי הרשות, לפי שברשות עושים, והתנה יהושע שלא יקיפדו על כך. רש"י [שם].

296. הקשה הגבורת ארי, הרי לתירוצו של רב פפא, וכן לתירוצו של רב נחמן להלן, ודאי הכוונה לזמן ירידת רביעה שניה בפועל, כי רק אז, לאחר ירידת הגשמים, מתחילה התבואה ליגדל, וההליכה בשדה מזיקה לה. וכן גבי תירוצו של רב נחמן, הרי ודאי שהכוונה שמומן ירידת רביעה שניה בפועל – כלה לחיה מן השדה. ואם כן, עדיין ישאר קשה, מה נפקא מינה לנו מתי הוא הזמן הראוי לירידת רביעה

לבער פירות שביעית.

וכך הוא פירוש המקרא: מה שנאסר בפירות שביעית, היינו לנהוג בהם מנהג בעל הבית. אבל לאכול וליהנות מהם כאחד משאר כל בני האדם – מותר.

אלא שצריך להבין את המשך המקרא: "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתך לאכול". כי לכאורה הדבר תמוה: אם אפשר להאכיל לחיה, שאין מזונותיה עליך, כל שכן שמותר להאכיל לבהמה השייכת לך, שעליך לדאוג למזונותיה! אם כן, למה פירט הכתוב שמותר להאכיל לבהמות?!

אלא, בא המקרא ללמדנו כלל זה: **כל זמן שחיה אוכלת בשדה, כלומר, שמצוי לה עדיין אוכל בשדה, במקום המחיה שלה – האכל אתה לבהמתך בבית מפירות שביעית.**

דתנן: עד מתי נהנין (297) ושורפין [כלומר עד מתי מותר לשרוף אותם לצורך הנאה כלשהי, לבישול והסקה וכדומה] **בתבן ובקש (298) של שביעית (299)** [דהיינו, ספיחין שגדלו מעצמם בשנת השביעית, שיש בהם קדושת שביעית, או תבואה שנזרעה קודם השביעית, אבל גידולה היה לאחר שנכנסה שנת השביעית] *

עד שתירד רביעה שניה.

מאי טעמא? מה הסיבה שמותר ליהנות מהם דווקא עד זמן רביעה שניה?

דכתיב: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך. ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל".

שניה?

וכתב, שצריך לומר שנפקא מינה לגבי אדם שבא לכאן ממקום אחר, ואינו יודע אם ירדה רביעה שניה או לא. כיון שהגיע זמנה, אסור לו לילך בשבילי הרשות, שמא באמת ירדה כבר. ועיין שם מה שכתב עוד בזה.

פרק ט' משנה ז', שמדובר בענין היתר אכילה לבהמה. כיון שנסרח בשדה, לא ראוי לבהמה, וצריך ביעור, כי אוכלי אדם ואוכלי בהמה שוין, כפי שדורשים מהפסוק. ומשתרד רביעה שניה, נסרחין, ופורשים מהם שלא להאכילם לבהמה, וכל שכן שאין נאכלים לאדם. וכך הוא ביאור דברי הגמרא: עד אימתי נהנין בתבן וקש של שביעית להאכילו לבהמה, ומאותו זמן אין נהנין אלא שורפין, עד שתירד רביעה שניה. ומשירדה, אין נהנין, אלא צריך ביעור. דהיינו, שריפה.

אמנם במשנה שם הגירסא שונה: מאימתי נהנין ושורפין בתבן וקש וכו' – משתרד רביעה שניה. וביאר הרע"ב, שסתם תבן וקש ראויים למאכל בהמה, ויש בהם קדושת שביעית, ואסור לשרפם וליהנות מהם הנאה של איבוד, כפי שדורשים מהפסוק "לאכלה – ולא להפסד". אבל כשנתבטל מה שבשדה ממאכל חיה, פקעה

297. כתבו **התוספות** [ד"ה עד מתי], שהתנא סובר כמאן דאמר שספיחי זרעים מותרים. כי לפי השיטה שאסורים, הרי אסור ליהנות מהם כלל. עיין שם.

298. "תבן" הוא חלק הגבעול שנקצר יחד עם השיבולת, ו"קש" הוא מה שנשאר בשדה.

299. גירסא זו שלפנינו קשה להבנה. וביאר הרש"ש [הובא במלאכת שלמה במסכת שביעית

דאמר רב יהודה: מיטרא — בעלה דארעא הוא (המטר — בעלה של הקרקע הוא). שנאמר: "כי כאשר ירד הגשם והשגל מן השמים, ושמה לא ישוב, כי אם הרוח את הארץ, והולידה והצמיחה"⁽³⁰¹⁾. הרי לנו שדימה הנביא את הגשם לבעל, שהוא גורם לקרקע שתלד.

ואמר רבי אבהו: אם ברביעה ראשונה ירדו כל כך הרבה גשמים, עד כדי שתלד הרביעה ותלחלח ותמיס בעומק הקרקע טפה, גשמים יפים הן, ואין צריך להתענות⁽³⁰²⁾.

רביעה שניה — אם ירדו כל כך גשמים, עד שנעשית הקרקע תחוה ורכה מאוד, עד כדי לגוף בה פי הבית, שאפשר לעשות ממנה מגופה [כיסוי של הבית] בלא שיהא צורך

אבל כאשר פְּלָה [הכ"ף והלמ"ד נקודות בקמץ], נגמר, האוכל לחיה מן השדה, שכבר אין לה מה לאכול — אזי פְּלָה [הכ"ף נקודה בפתח, והלמ"ד נקודה בצירה], הפסק, גם אתה מלהאכיל לבהמתך מן הבית⁽³⁰⁰⁾.

והיות ומזמן שירדה רביעה שניה — כבר אין תבן וקש בשדות, כי הגשמים עושין אותן זבל, לכן מאתו זמן אסור ליהנות מתבן וקש של שביעית גם בבית.

אמר רבי אבהו: מאי לשון "רביעה"? למה ירידת הגשם נקראת "רביעה"?

משום שהגשם הוא דבר שרובע [בועל] את הקרקע.

והיינו כדברי רב יהודה.

302. כך כתב רש"י. ותמה הגבורת ארי, הרי אמרנו לעיל: רביעה ראשונה — לשאול, שניה — להתענות. ואם כן, בין אם ירדו גשמים רבים ברביעה ראשונה, ובין אם לא, אין מתעניין! ועיין שם מה שכתב.

אמנם בשפת אמת כתב שאין זו קושיה. כי כוונת הגמרא לומר, שאם ירדו גשמים כל כך ברביעה ראשונה, שוב אין צריך להתענות בשניה או בשלישית. אבל אם ירדו גשמים פחות משיעורים אלו, הרי זה בכלל "ועצר", וצריך להתענות.

והמאירי כתב, שבאמת מאחר שהתחילו גשמים לרדת, אף שירדו פחות משיעור זה — אין מתעניין. וסיים: ולדעתנו לא נאמרו דברים אלו לשום הוראה, אלא להודיע טבע ותכסיס של רביעות אלו, על איזה צד יהא לכו של אדם בטוח בהן, לעשות כראוי להן. ואמר שלא יבוא עניינים לשלמות גמור אלא בדברים אלו. עיין שם.

קדושת שביעית ממה שבבית. ועיין מה שכתב שם התוספות יום טוב.

300. כך הוא לשון הרמב"ם [הלכות שמיטה ויובל פרק ז']: "פירות שביעית, אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה וכו' וזהו ביעור של פירות שביעית. כיצד: הרי שהיו לו גרוגרות שביעית בתוך ביתו, אוכל מהן כל זמן שהתאנים באילנות בשדה. כלו התאנים מן השדה, אסור לאכול מאותן שבבית, אלא מבער אותן וכו' ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים. ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן לכל דבר שמאבד. ועיין שם בהשגת הראב"ד.

301. המצודת דוד [ישעיהו נה י'] מבאר, ש"והולידה" — היינו הוצאת הזרע מהגרעין בעומק הארץ. "והצמיחה" — היינו הוצאת הצמח מעל פני הארץ.

לערכב בה מים⁽³⁰³⁾, יפים הם⁽³⁰⁴⁾.

"ועצר" בקריאת שמע דאורתא [של הערב].

אמר רב חסדא: גשמים שירדו כדי לגוף בהן פי חבית [כפי שנתבאר לעיל] — אין בהן משום מה שנאמר "וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר"⁽³⁰⁵⁾.

אבל אם ירדו גשמים רק קודם אמירת "ועצר" דצפרא [של קריאת שמע של שחרית] — יש בהן משום "ועצר", הואיל ולא ירדו ביום, ואין הם יפים לעולם.

ואמר רב חסדא: גשמים שירדו קודם זמן קריאת שמע, שאומר בה: "ועצר את השמים" — אין בהן משום "ועצר את השמים", אף שלא היה ריבוי גשמים⁽³⁰⁶⁾.

דאמר רב יהודה בר יצחק: הני ענני דצפרא לית בהו מששא [אותם ענני הבוקר] — אין בהם ממש], ואין בהם ברכה⁽³⁰⁷⁾. ולהלן יתבאר באיזה עננים מדובר.

אמר אביי: לא אמרן [לא אמרנו דבר זה], אלא באופן שירדו גשמים קודם אמירת

וראיה לכך: דכתיב: "מה אעשה לך אפרים, מה אעשה לך יהודה, וחסרכם כענן בקר

303. כך פירש רש"י. אמנם, בפשטות אין הכוונה שאפשר לעשות מאותו טיט מגופה שלמה, אלא, היו רגילים להניח על החבית מגופה העשויה חרס, ואז היו טחים מסביב בטיט כדי לאטום את הסגירה. וזו הכוונה "כדי לגוף בה פי חבית".

נחשב עצירת גשמים! וכתב, שאולי יש לומר, שלולא דברי רב חסדא, היינו סוברים שאם ירדו גשמים פחותים משיעור זה, אמנם אין צריך להתענות, אבל עדיין אין זה דרך שובע. השמיענו רב חסדא, שאין בכך עצירה כלל.

וכך הוא לשון רש"י במסכת בבא מציעא [כג ב, ד"ה ברשום]: "חביותיהם של חרס היו, וגפין אותם במגופת חרס, ושורקין טיט סביב לדבק המגופה שלא יצא ריח היין".

עוד כתב לבאר, לפי מה שאמרנו לעיל [ג ב] ש"ועצר את השמים" היינו מעבים שאחר המטר, שהם שניות למטר [כמבואר שם]. ועל זה אומר רב חסדא, שאם ירדו גשמים כשיעור שיש בו כדי לגוף פי חבית, אין צריך לעבים שאחר המטר, וגם בלעדיהם אין משום "ועצר".

304. ונפקא מינה, שרק אז יש על ירידת הגשמים שם של רביעה שניה, ואדם שנדר עד הגשמים — יהא מותר מאותו הזמן. וכן לגבי הליכה בשבילי הרשות. כל עוד שלא ירדו גשמים שיש בהם כדי לגוף פי חבית, מותר להלך. וכן לגבי ביעור. כל זמן שלא ירדו גשמים כל כך, לא כלה לחיה מן השדה, ואין צריך לבער. גבורת ארי.

306. ביאר השפת אמת לפי מה שכתב לעיל, שכך היא כוונת רב חסדא: גשמים שירדו קודם ועצר הם טובים, שאין צריך אחר כך עבים. והיינו דווקא בערב, אבל אי אפשר לומר שהכוונה לבוקר, שהרי אמר רב יהודה בר יצחק שענני הבוקר אין בהם ממש. ואם גשמי הבוקר הבאים קודם "ועצר" אינם צריכים עננים אחריהם, מה נפקא מינה בכך שאין באותם עננים ממש? עיין שם.

305. הקשה השפת אמת, פשיטא! הרי אמרנו כבר לעיל, שזהו שיעור רביעה שניה. אם כן, ודאי שאם ירדו גשמים בשיעור זה, אין זה

307. רש"י כתב: ואין שנתן מתברכת.

ואילו **הא**, מה שאמרנו שאין בהם ממש, היינו **דקטיר בענני**. שנתקשרו השמים בעננים קלושים, שאז אין בו ממש⁽³¹⁰⁾.

הגמרא מביאה עתה מימרות שונות בענין ירידת הגשמים.

אמר רב יהודה: טבא לשתא דטבת ארמלתא [טוב לשנה — כאשר חודש טבת יושב כאלמנה. כלומר, שאין גשמים יורדין בו להרביע את הארץ].

ומה טעם הדבר?

איכא דאמרי [יש אומרים], שהטעם שטוב שאין יורדין גשמים בחודש טבת, משום **דלא ביירי תרביצי**. שאז אין המקומות שמרביצים בהם תורה בורים ושוממים⁽³¹¹⁾. מפני שכשאין גשמים יורדים, הדרכים יפות, והולכים התלמידים ממקום למקום ללמוד תורה⁽³¹²⁾.

ואיכא דאמרי, שהטעם הוא משום **דלא**

וגו". והיינו, שאין בחדש ממש, כשם שאין בענני בוקר ממש⁽³⁰⁸⁾.

אמר ליה רב פפא לאביי: והא אמרי אינשי [והרי פתגם שגור בפי בני אדם]: **כמפתח בבי מיטרא** [אם כשפותחין את הפתחים, השכם בבוקר, יורדים גשמים] — **בר חמרא מוך שקך וגני** [אומרים לחמר, שמוביל תבואה על חמור למכרה בשוק: קפל את שקך, ושכב עליו לישון]!

ולמה אומרים לו כך? מפני שהשנה מתברכת, ויהיה שובע בעולם, ולא ישתכר במכירת תבואה⁽³⁰⁹⁾.

הרי לנו שאדרבה, גשמי הבוקר — יפים הן!

ומבאר הגמרא: **לא קשיא. הא**, מה ששגור בפי בני אדם שגשם הבוקר יפה הוא, היינו **דקטיר בעיכא** [שנתקשרו השמים בעננים עבים].

ריבוי הגשמים. וכן משמע ברבינו גרשום.

310. כך פירש רש"י. ועיין ברבינו חננאל, שמשמע מדבריו שהחילוק הוא בין שבאו העננים והלכו, שאז אין בגשם זה ממש, ובין שנתקשרו השמים בעבים, שאז זהו גשם של ברכה.

311. ונקטה הגמרא דווקא חודש טבת, משום שאז יש לתלמידים פנאי יותר משאר ימות השנה. רבינו גרשום.

312. עוד פירש רש"י, ש"תרביצי" היינו גינות. ואמרת הגמרא, שאם לא יורדים גשמים בחודש טבת, אותן גינות שאינן גדלות על ריבוי מים,

308. פירש רש"י [הושע ו, ד]: מה אעשה לך — מפני מדת הדין, איך אוציא משפטיך לאור: וחסדכם כענן בוקר — כל טובתכם וצדקתכם אינה כלום.

309. כך פירש רש"י כאן. ובמסכת ברכות [נט א] פירש: "כד מפתח בבי מטרא בר חמרא מוך שקיך וגני — אם כשתפתח דלתיך בבקר ירד לך מטר, לך אני אומר — חמר ההולך ממקום למקום להביא תבואה: מוך שקיך וגני — כפול שקך תחתך ותישן עליו, ולא תלך אנה ואנה להביא תבואה, לפי שיהיו החטים בזול בשביל הגשם".

ורבינו חננאל פירש, שאומרים לו לחמר, שכב לישון, כי היום לא תוכל לצאת מחמת

ולכן, אם ירדו שוב בחודש טבת, רעים הם. כי די לעולם בגשמים של מרחשון.

ואילו **הא**, מה שאמר רב חסדא, שטוב לשנה שירדו גשמים בחודש טבת, היינו **דלא אתא מיטרא מעיקרא**, כשלא ירדו גשמים בעונתן, בחודש מרחשון, שאז טוב שירדו גשמים בחודש טבת (316).

ואמר רב חסדא: גשמים שירדו על מקצת מדינה [על חלק מהמדינה], **ועל מקצת מדינה לא ירדו** — **אין בהן משום קללת "דעצר את השמים ולא יהיה מטר"**. משום שאותם בני אדם המתגוררים בחלק המדינה

שקיל שודפנא. שאם אין גשמים יורדים בחודש טבת, אין השדפון נאחו ומתדבק בתבואה (313).

ותמהה הגמרא: **איני? וכי זה כך? והאמר רב חסדא: טבא לשתא דטבת מנוולתא** [טוב לשנה כשהדרכים מנוולות בטיט (314) בחודש טבת מחמת הגשמים]!

ומתרצת הגמרא: **לא קשיא**.

הא, מה שאמרנו שטוב לשנה שלא ירדו גשמים, היינו **דאתא מיטרא מעיקרא** (315). שכבר ירדו גשמים בעונתן, בחודש מרחשון.

314. כך כתב רש"י. **ורבינו חננאל** מוסיף: שיהו בני אדם מטנפים את רגליהם ובגדיהם בטיט.

315. כך פירש רש"י בפירוש ראשון. עוד כתב לשון אחר, שאם ירדו גשמים מעיקרא, טבא לשתא דטבת מנוולתא. וצריך ביאור לפי לשון זו איך תתורץ קושיית הגמרא.

316. הקשה **השפת אמת**, הרי תירוץ זה מיושב רק לפי הפירוש השני של רש"י על "ביירי תרביצי", דהיינו גינות שאין גדילין על רוב מים. אבל לפי הפירוש הראשון, שהכוונה היא על מקומות התורה, שאין התלמידים יכולים ללכת לשם מחמת הגשמים, מה נפקא מינה בכך שלא ירדו גשמים במרחשון, עדיין אין זה טוב שירדו בטבת, שהרי הגשמים מפריעים להילוך בדרכים!

וכתב, שלולא דברי רש"י היה אפשר לפרש: טבא לשתא דטבת מנוולתא, היינו באופן שירדו גשמים בחודש מרחשון, וטבת מנוולתא מחמת ריבוי הגשמים שהיה קודם לכן. אבל אם ירדו

כגון כרשינין, אינן נעשות בורות.

ולכאורה כך היא גם כוונת **רבינו חננאל**, שכתב ש"תרביצי" הוא מלשון "חד מטא תרביצא" [כבא בתרא ז א], דהיינו, גינה, כפי שפירש שם רש"י.

313. כך פירש רש"י. **ורבינו חננאל** פירש: "דטבת ארמלתא" היינו שלא ירדו גשמים בחודש טבת, והגשמים הם בעל הארץ, כפי שנאמר "והולידה והצמיחה". ואז אין מניחין את האכסדרא [שהיא מקום פתוח ומאוורר] בורה, אלא, כיוון שעדיין אין הגשמים יורדים, משתמשים בה. וזהו בדמיון אלמנה, שאין לה ישיבת בית. "איכא דאמרי: דלא שקיל שיבתנא". כלומר, לא נסתלק החום, אלא ישנים בפתחים פתוחים, מפני חזוק חום היום. עיין שם ובהגהות.

ובערוך כתב כעין פירוש זה. שפירש ש"תרביצי" היינו חצרות. וכוונת הגמרא, שכשלא ירדו גשמים בחודש טבת, אין החצרות בורות, שאין מניחין אותן שממה, אלא שוכנים שם. עוד פירש, כיון שיש חום, יושבים באויר החצרות להתרווח לרות.

ואילו **הא**, מה שאמר רב חסדא, שאין בכך משום "ועצר", היינו באופן **דאתא כדמבעי** ליה [שבא הגשם כראוי לו, ולא יותר מדי].

אמר רב אשי: דיקא נמי [ביאור זה מדוייק גם מלשון הפסוק].

דבתיב: "חלקה אחת תמטר". לשון "תמטר" משמע — **תהא מקום מטר**. והיינו, שירדו שם יותר מדי גשמים, ולכן גם לאותה עיר שירדו בה גשמים — קללה היא.

ומסקינן: **שמע מינה** [אכן כך מוכח מלשון הפסוק].

אמר רבי אבהו: מאימתי מברכין (317) **על** ירידת הגשמים (318) -

משיצא חתן לקראת כלה. דהיינו, כשירדו

שירדו בו גשמים, ימכרו את תבואתם לדרים בחלק שלא ירדו בו.

ותמהה הגמרא: **איני?** וכי זה כך? האם גשמים שיורדים באופן כזה אינם קללה?

והכתיב בנבואת עמוס: **"וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר, והמטרתי על עיר אחת, ועל עיר אחת לא אמטיר, חלקה אחת תמטר וגו"**, ואמר רב יהודה **אמר רב:** מה שנאמר בנבואה על **שתיקה**, על העיר שירדו בה גשמים, ועל העיר שלא ירדו בה גשמים — **לקללה** נאמר. משום שגם בעיר שירדו בה גשמים, ריבוי הגשמים יקלקל את התבואה!

ומתרצת הגמרא: **לא קשיא. הא**, מה שאמר רב ששתיקה לקללה, היינו באופן **דאתא טובא**. שירדו יותר מדי גשמים. שאז התבואה מתקלקלת.

גשמים רק בחודש טבת — זה לא טוב. עיין שם.

317. בשו"ע [סימן רכ"א ס"א] כתב שברכה זו היא דווקא אם היו בצער מחמת עצירת גשמים — וירדו גשמים. וכתב שם הרמ"א, שאין אנו נוהגים בזמן הזה בברכת הגשמים, משום שמדינות אלו [מדינות אירופה] תדירין בגשמים, ואינם נעצרים כל כך. וביאר המשנה ברורה, דהיינו, משום שאין להם שמחה כל כך בירידתם. אמנם, אף באותן מדינות, אם נעצרו הגשמים, והיה העולם בצער, ואחר כך ירדו גשמים, צריך לברך.

ואילו ברמב"ם [הלכות ברכות פ"י ה"ו] כתב בסתם: מאימתי מברכים על הגשמים — משירבה המים על הארץ וכו'. משמע שמברכים בסתם על ריבוי גשמים, ולא דווקא בזמן שהיתה

עצירת גשמים.

אמנם בביאור הלכה [סימן רכ"א] כתב, שמסתבר שגם הרמב"ם מתכוון לזמן עצירת גשמים. ולהלן כתב, שאפשר שיש חילוק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ. כי בארץ ישראל וחברותיה, שמצוי שם יובש גדול ועצירה רבה, ודאי יש שמחה גדולה כשירד מטר, ואפילו בסתמא מברכים, כי כל אחד מצפה וממתין על הגשמים וכו'. וסיים: ועל כן נראה דיברך בלא שם ומלכות.

ובריטב"א כתב, שמהגמרא במסכת ברכות מוכח, שברכה זו היא חובה על כל יחיד ויחיד, אף בגשמים הבאים בלא תענית. עיין שם שהאריך בענין טובא.

318. רש"י מביא, שבמס' ברכות [נד א] איתא שמברך על הגשמים ברכת "הטוב והמטיב".

לנו" (321).

ורבי יוחנן מסיים ומוסיף בה, בברכת הגשמים, הכי [כך]: "אילו פינו מלא שירה כים ולשונונו רנה כהמון גליו כו", וממשיך לומר בנוסח זה (322) עד שאומר: "אל יעזבונו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו" (323), ומסיים: ברוך רוב ההודאות.

ותמהה הגמרא: וכי יתכן לומר שהקדוש ברוך הוא מבורך רק ברוב של ההודאות,

הכלה, והיצאת מן הארץ לקראתה — הוא החתן. ואף על פי שלמעלה מזה אמר: מטרא בעלה דארעא, והקרקע הוא הנמשל לאשה, והמטר לבעל, זהו בדמיון הכללי בין המטר והארץ להוליד הצמחים, שלכך נקראת רביעה. אבל בגוף המטר עצמו בתחלת בואו קודם שיוליד בנים, יש שם בטיפות הגשם דמיון החתן והכלה, על הדרך שהזכרנו, ושני ענינים הם. והרמב"ם ז"ל פירש, משירבו המים על הארץ ויעלו אבעבועות אבעבועות על פני המים, וילכו האבעבועות זו לקראת זו, וזה נכון.

321. אף שאמרו שכל הברכות כולן פותחות ב"ברוך", היינו דווקא בברכת המצוות או בברכת הנהיגין. אבל ברכות של שבח או תחנונים, פעמים שיש להם חותמת ולא פותחת, ככרכה זו שאינה פותחת בברוך. ריטב"א.

322. כפי שאומרים בנוסח "נשמת כל חי" בסוף פסוקי דזמרה בתפילת שחרית של שבת ויום טוב.

323. בהגות הגר"א הביא שהרי"ף ועוד פוסקים גורסים: עד "וימליכו את שמך מלכנו". ועיין עוד בראשונים שהביאו נוסחאות שונות לברכה זו.

כל כך הרבה גשמים, עד שכשטיפה נופלת על הקרקע, יוצאת טיפה אחרת מהארץ ובלטת כנגדה (319) [שלא הספיקה אותה טיפה להיספג בקרקע מחמת ריבוי הגשם] (320).

מאי מברך? איזו ברכה מברכין על הגשמים?

אמר רב יהודה אמר רב: "מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת

ולהלן שם [נט ב] מקשה הגמרא מהך דהכא, שמברכים על הגשמים ברכה אחרת, ומתרצת שיש חילוק בין אופן שראה את הגשמים, לאופן ששמע על ירידתם.

ובגליון הש"ס הקשה, הרי הגמרא שם דוחה תירוץ זה, ומתרצת במסקנה שיש חילוק בין ירידה מרובה לירידה מועטת! ועיין בשפת אמת מה שכתב בזה.

319. הגמרא מדמה ענין זה ליציאת חתן לקראת כלה, כפי שהזכרנו לעיל, שהמטר — כבעלה של הקרקע הוא.

320. עוד פירש רש"י, שירודין כל כך הרבה מים עד שהשווקים מקלחין מים, שוק אחד מקלח, ואחר מקלח כנגדו. ובמסכת ברכות [נט ב] כתב רש"י: "שהמים קבוצים על הארץ. וכשהטיפה נופלת עליהן, טיפה תחוננה בולטת לקראתה".

וברש"י על הרי"ף כתב, שהגמרא מדמה את הגשם לחתן וכלה, משום שאמרנו לעיל "מיטרא — בעלה דארעא הוא". וכן כתב הרי"ף מלוניל. והריטב"א כתב: יש מפרשים, כי בלחלוחית הארץ בגשמים שנבלעו בו, אין הטיפות שאחרי כן נבלעים לאלתר. וכשירוד טיף טיף כנגד טיף טיף, נוצצות אבעבועות כלפי למעלה, כנגד טיפה העליונה. והבאה מן השמים — היא

ולא בכל ההודאות כולן? (324)

אלא אמר רבא, אימא [נאמר]: "אל ההודאות". שמשון זה משמע שהקדוש ברוך הוא מבורך בכל ההודאות.

אמר רב פפא: הלכך, היות ורב יוחנן מסיים "רוב ההודאות", ורבא מסיים "אל ההודאות", נימרינהו לתרוייהו (325) [לכן נסיים את הברכה בשתי הלשונות, ונאמר כן]: אל ההודאות, ורוב ההודאות (326) (327).

כי לשון "רוב" — משתמע לשני פנים: רוב ולא הכל, או לשון ריבוי. וכיון שמזכירים

"אל ההודאות", מוכח ש"רוב ההודאות" היינו מלשון ריבוי, שהוא מהולל בריבוי הודאות, ולא מלשון רוב.

אמר רבי אבהו: גדול יום הגשמים — יותר מתחיית המתים.

דאילו תחיית המתים — רק לצדיקים (328),

ואילו הגשמים יורדים ומביאים תועלת בין לצדיקים, ובין לרשעים.

ודברי רבי אבהו — פליגא דרב יוסף [חלוקים על דברי רב יוסף].

א-י

שכתב בזה.

אמנם במסכת ברכות [שם] הגירסא הפוכה מהגירסא שלפנינו, אין גורסים "אל ההודאות ורוב ההודאות", אלא להיפך: "רוב ההודאות ואל ההודאות". וכתב הגבורת ארי, שנראה שגירסא זו עיקר, שהרי "אל ההודאות" בא לתקן שלא נטעה ונחשוב שרוב — ולא כל. לכן ראוי לומר את התיקון אחר המילים שיש בהם חשש טעות. והביא את דברי הרמב"ן שם, שהטעם שצריך לומר גם "רוב ההודאות", משום שכל טיפה וטיפה צריכה שבח והודאה, לכן צריך להזכיר בחתימה לשון ריבוי.

327. כתב רש"י, שכמו כן אנו אומרים בברכת "ישתבח": "אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות".

328. אף שגם רשעים קמים בתחית המתים, כפי שמצינו בספר דניאל [יב ב] "ורבים מישיני עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם", הרי שאף רשעים קמים, מכל מקום, לפי שחיייהם של רשעים אינם חיים, וקימתם בתחית המתים היא רק לפורענותם ורעתם, לכן אין זו נחשבת תחייה. לעומת זאת, תחית הצדיקים היא

324. כתב הריטב"א, שודאי שגם רב יוחנן לא נתכוון בלשון "רוב ההודאות" לומר רוב — ולא הכל, אלא "רוב" מלשון ריבוי, כמו "כבוד עשרו ורוב בניו", "וכרוב חסדיו", "וכרוב גאונך". ומכל מקום תמהה על כך הגמרא, כי אין לתקן לשון שיש בה מקום לטעות, ושמא יטעו בני אדם ויחשבו שהוא מלשון רוב ומיעוט.

325. רוב הראשונים מפרשים, שהכוונה ללשונות "רוב ההודאות" ו"אל ההודאות". אבל בעל המאור במסכת ברכות [נט ב] כתב, שהכוונה ללשונות של רב ורבי יוחנן. דהיינו, "מודים אנחנו לך וכו'", ו"אילו פיננו מלא שירה וכו'". והרמב"ן בספר המלחמות דחה את דבריו. עיין שם.

326. הריטב"א מביא, שכתבו התוספות [אין זה בתוספות שלפנינו] שאין צריך לומר ממש את שני הלשונות, אלא כך יאמר: אל רוב ההודאות. כיון שהזכיר אל, ודאי שהמשמעות היא שהוא גדול ואל בריבוי ההודאות. וכתב שלשון הגון הוא, וכן מצינו בסידור הרמב"ם, אלא שאין לנו בזה וכיוצא בזה לזוז משיטת הגאונים, כי מנהגם תורה וכו'. ועיין ברש"י מה